

CIEGER ANDRÁS

## A Lónyay–Kappel-vagyon nyomában

Egy „újarisztokrata” család vagyoni helyzete és életkörülményei  
a 19. század második felében

„Ő az egykori fortunátus, ki előtt a pénzkirályok hajlongtak és akinek kegymosolyát a magas rangú és hangzatos című rab-szolgáknak egész serege leste, ő az egykori fortunátus, akit megdöntött az emberek irigysége, mert gazdagságát egészen a mítoszig fokozta s akiről az irigy tömeg, mely megdöntötte őt képzelt gazdagságáért, néhány évre rá éppoly könnyű vérrrel hitte el, hogy a bukás szélére jutott ő”.<sup>1</sup>

1884. november 3-án meghalt gróf Lónyay Menyhért, az 1867. évi kiegyezés egyik megalkotója, Magyarország politikai életének meghatározó alakja. Tevékenységével jelentősen hozzájárult a kiegyezési politikai rendszer elvi megteremtéséhez: Lónyay lett a dualizmus első pénzügyminisztere, majd a Monarchia közös pénzügyminisztere, 1871 végén pedig az uralkodó – miután grófi címet adományozott neki – Magyarország miniszterelnökének nevezte ki. Lónyay emellett számos országos jelentőségű gazdasági intézmény alapítója és elnöke is volt (*Magyar Földhitelintézet*, *Első Magyar Biztosítótársulat*), továbbá 1861-től a *Magyar Tudományos Akadémia* rendes tagja, majd alelnöke, végül 1871-től haláláig a tudományos testület elnöke, ezenkívül a *Dunamelléki Református Egyház* főgondnoki tisztségét is betöltötte. A sor még sokáig folytatható lenne...

Lónyay Menyhért politikai és pénzügyi tevékenységéről a kortársak véleménye erősen eltért. A méltató mondatok és a tárgyilagos kritika mellett Lónyayt számos éles támadás is érte. A bírálók kapzsisággal, erőszakos vagyonszerzési törekvésekkel vádolták őt, kétségbe vonva a miniszterelnök erkölcsi feddhetetlenségét: „...azzal nem elégszik meg az ország, hogy önök miniszterek legyenek és házakat építsenek és uradalmakat vásároljanak, ez nem létjog ... Én kérdelem gróf Lónyay Menyhért Kormányelnök urat: nem épített-e házat, nem vett-e uradalmakat akkor, mikor az ország deficitben van ... Én egyszerűen azt tartom, hogy ezen országban mindenének van joga gyarapodni, vagyonosodni, gazdagodni; de a minisztereknek nincs ehhez joguk; ... még a legbecsületesebb módon sem akkor, midőn az ország deficitben van. Gróf Lónyay Menyhért, hogy ha nem kormányelnök, milliókat milliókra halmozhat” – hangzott az ellenzéki Csernátony Lajos elhíresült képviselőházi

1 Pesti Napló 1884. nov. 4. reggeli kiadás (a nekrológot Lónyay régi híve, ifj. Ábrányi Kornél írta). – A korabeli szövegeket mai helyesírással adom közre.

felszólalása.<sup>2</sup> A sorozatos támadások aláásták Lónyay tekintélyét a Deák-párton belül is, elveszítette pártja bizalmát, ezért 1872 végén beadta lemondását. A gyanús ingatlanvásárlási, vasútépítési és részvényüzletekről szóló híresztelések az elkövetkező években is állandó védekezésre kényszerítették. A közvélemény előtt azonban sosem sikerült teljesen tisztáznia magát, de valójában a korszak későbbi elemzői szemében sem. A szakirodalom személyével kapcsolatban ugyanazt a néhány leegyszerűsítő és elítélő mondatot ismételteti csupán, mely szerint Lónyay az érdekezérelt, a politikai státusából jelentős anyagi előnyöket kovácsoló politikusnak volt tipikus képviselője.

Lónyay vagyoni helyzetének a jobb megértéséhez kívánok hozzájárulni tanulmányomban. *Budapest Főváros Levéltárának* árvaszéki irataiban található hagyatéki dokumentumanyag gazdag forrásul szolgál Lónyay és családja anyagi körülményeinek a tisztázásához.<sup>3</sup> Belőle feltárul egy arisztokrata család 1880-as évekbeli vagyoni helyzete, de ugyanakkor képet alkothatunk Lónyay Menyhért gazdasági törekvéseiről, elképzeléseiről is, megítélhetjük, mennyire volt sikeres saját pénzügyeinek kezelésében, vagy mit hagyott örökül rokonaira, végül, hogy valójában mekkora is volt mesésnek hitt vagyona. A forrásanyagban található birtokleírások és leltárok (az állat- és eszközállományról, a gazdasági felszerelések állapotáról, a művelési technikákról, a földbirtokok minőségéről) az agrártörténet számára lehetnek majd fontosak: általuk megrajzolható egy dualizmus kori nagybirtok képe. A tárgyleltárok (bútorok, használati eszközök, személyes tárgyak, esetenként szoba- és épületbelső leírása) elemzésével viszont képet alkothatunk a főnemesi család életmódjáról, a családtagokat körülvevő tárgyi kultúráról; de természetesen a családtörténet-kutatás számára is elengedhetetlen ez a forrás, hiszen az itt található iratok (családi egyezségek, végrendelet, válási iratok, különböző helyekre beadott kérelmek) bővelkednek a személyes megnyilatkozásokban. Ebből pedig kirajzolódik az egyes családtagok közötti viszony, a család által pl. a vagyoni egyensúly megőrzése érdekében követett stratégia és gondolkodásmód.

Mégis: a forrás több okból sem alkalmas egy teljes érvényű vagyonleltár összeállítására. Egyrészt azért, mert csak Lónyay Menyhért halála időpontjában rögzíti vagyonát. A csatolt birtoklapoknak (tulajdoni lapoknak) köszönhetően viszonylag többet tudunk ugyan Lónyay birtokvásárlásairól (a vásárlás időpontjáról, a föld nagyságáról és esetenként a vételárról is), de nem értesülünk az esetleges birtokeladásokról vagy az évenkénti birtokbevételekről, sem a különböző kiadásokról, különféle személyeknek juttatott pénzbeli támogatásokról (holott a Béla fiának rendszeresen adott hatalmas összegekről találunk kimutatást); továbbá szinte alig van információ Lónyay részvényügyeiről, hiszen csak halála pillanatában a kezén lévő részvényekről tudunk, az évek során vásároltakról, illetve az eladottakról viszont nem. Másrészt a hagyatéki iratok között talált vagyonösszeírás is tartalmazhat pon-

2 Az 1872-ik évi szeptember 1-re hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. II. Szerk. Nagy Iván. Buda, 1872. (Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi napló II.) 30.

3 Budapest Főváros Levéltára (= BFL) Árvaszéki Iratok IV/1411.b. 191–192. doboz, Lónyay család (1888.) Jelen tanulmány alapforrásai az itt található levéltári dokumentumok, elemzésemben később csak az ettől eltérő levéltári lelőhelyeket tüntetem fel külön is.

tatlanságokat, bár az ebből eredő eltérések jelentősége kisebb Lónyay vagyoni helyzetének a meghatározásában: bizonyos dolgok (különösen a személyes tárgyak, értékek) kimaradhattak a leltárból; az elhalálozás és a hagyatékfelvétel dátuma közti időben az elhunyt ingóságai közül néhányat elvihettek, másokat eladhattak (pl. termény) a rokonok, végül a leltárban szereplő összegek, különösen az épületek, birokok, ékszerek esetében, hozzávetőlegesek, becsült értékük jelentősen különbözhetett a piaci értéktől.<sup>4</sup>

Lónyay Menyhért vagyoni helyzetének a rekonstruálásához a hagyatéki iratok adatait más forrásokkal is kiegészítettem, így Lónyay személyes megnyilatkozásaival (levelek, feljegyzések) saját gazdasági elképzeléseiről, magatartásáról és a család pénzügyeiről. Elkerülhetetlen, hogy megvizsgáljuk felesége, Kappel Emília anyagi helyzetét is (az ő vagyonának a dokumentumai ugyancsak az árvaszéki iratok között találhatóak), mert csak ezzel válhat teljessé a Lónyay Menyhért vagyoni viszonyairól rajzolt kép, lévén, hogy Lónyay több esetben is felesége anyagi támogatására szorult.

## A vagyon

Lónyay Menyhértnek is szándékában volt, hogy leltárt készít saját vagyoni helyzetéről; miniszterelnöki lemondása után nem sokkal, 1873 tavaszán hozzá is látott terve megvalósításához. Először az 1850-es évekbeli anyagi helyzetére kívánt visszatekinteni, majd évenként kívánta sorba venni a vagyonában bekövetkezett változásokat, végül pedig jelenbeli vagyoni állapotát akarta áttekinteni. Sajnos azonban ez az összeírás nem maradt fenn, de az is lehet, hogy végül el sem készült. Ma már csupán Lónyay néhány oldalas gazdasági feljegyzése olvasható, melyben terve általános indokairól és az élete során követett magatartási elveiről szól. Mondatai gazdasági végrendeleteként is felfoghatók, melyben a fiaihoz intézett intelmeken kívül a folytonos öngigazoló szándék ugyancsak tetten érhető. Fontossága miatt érdemes a jegyzeteiből hosszabban is idéznünk: „minden nevezetesebb dolgot ... érett megfontolás után hozzáfogok feljegyezni, nem csak azért, hogy magam kellőképp tájékoztassam, ha időről időre visszapillantani akarok, de különösen azért, hogy ha az Isten úgy rendelné, miszerint hosszú életű ne legyek, kedves nóm és gyermekeim tudhassák, mit miképp kezdeményeztem s mik voltak szándékaim, de végre teszem ezt azért is, mert a mai gyanúsítási korszakban, hol a korlátlan sajtó és fokozott pártszenvedély annyi alaptalan és indokolatlan rágalmat használt fel ellenem, láthassák idővel gyermekeim összes vagyoni állásom, s ha áldás követendi ... igyekeztem, ha mint eddig a munka és takarékoság által sikerülend a vagyont nevelni, tudhassák, észlelhessék s lássák nyomról nyomra annak kútforrását s megmérhessék azon munkát, melyet arra fordítottam. Gyermekeim leg-

4 Az árvaszéki iratok forrásértékéről pl. *Tóth Zoltán*: A dualizmus kori árvaszéki-hagyatéki iratokról. In: *Rendi társadalom–Polgári társadalom. 2. Kutatás–módszertan*. Szerk. Erdmann Gyula. Gyula, 1989. 113–117.; *Gyáni Gábor*: Polgári otthon és enteriőr Budapesten. In: *Polgári lakáskultúra a századfordulón. Összeáll., bev. Hanák Péter*. Bp. 1992. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 10.) 27–59. A földbirtok értékének meghatározásakor az adott birtokról származó tiszta jövedelmet vették alapul (fiktiiv összeg), melynek kiszámítási módja megtalálható: Magyar Törvénytár. 1875–1876. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1896. 12–27. (1875: VII. tc.)

jobban tudhatják édes anyjukkal együtt, mennyire igyekeztem takarékos lenni ... példaképp hozom elő, hogy házasságunk első évében, midőn mindkettőnk összes jövedelme alig tett 6000 forintot ezüstben, annak közel egyharmadát képesek voltunk megtakarítani, pedig tisztességesen éltünk ... A negyvenes években, ámbár Pesten teleltünk, azon 50 forintot soknak találtam, melyet mint Casinó-tagnak kellett volna fizetni, azért jobbnak és célszerűbbnek véltem jó könyveket venni azon szakban, mely tanulmányaim képezése ... [A takarékoság] egyedüli indoka volt a függetlenség megőrzése, az ki csak annyit költ, mennyit évenként bevesz derangirozhatja magát, nehézségekben meg másokra szorul, s így többé nem független ... Kezdődnek a gondok, a nyugtalanság, tehát fiaimnak is azt tanácsolhatom, költsenek kevesebbet, mint amennyit minden, még kedvezőtlen évben is bevehetnek, s nem fogják nyomni a mindennapi gondok, a vagyon, melyet örökölnek vagy szereztek, megmarad s gyermeküknek anyagi jövőjét is képesek lesznek előmozdítani.”<sup>5</sup>

Ahhoz képest, amit itt olvasunk, tizenegy évvel később egészen mást tapasztalhatunk, a hagyatéki iratok alapján végrehajtott rekonstrukció nyomán. Így azt is megítélhetjük, vajon tényleg sikerült-e megőriznie anyagi függetlenségét és valóban sikerült-e előmozdítania gyermekei és unokái anyagi jövőjét.

Az illetékes megyei árvaszékek által megküldött részleltárak alapján Szabolcs megye árvaszéke készítette el Lónyay Menyhért teljes hagyatéki leltárát és folytatta le magát a hagyatéki tárgyalást 1885 júliusában (a leltár kiegészítésére egyébként még 1886-ban is sor került egy zempléni birtoktest felvételekor).<sup>6</sup> A tárgyalási jegyzőkönyvben feltüntetett adatok és a megyei kimutatások számsorai azonban nem mindig egyeznek egymással, ezért a nyilvánvaló elírásokat és téves összeadásokat az eredeti iratok alapján helyesbítettem, bár kisebb pontatlanságok még így is megmaradtak. Az általam készített táblázatból, ennek ellenére, világosan kiderül, hogy Lónyay Menyhért a halálakor majdnem 600 ezer forintnyi adósságot hagyott családjára. Összes vagyona ugyan csaknem elérte az egymillió forintot, ám ezt 1885-re már több mint másfél millió forint adósság terhelte.<sup>7</sup>

Lónyay aktív (bruttó) hagyatékának legnagyobb részét ingatlanvagyonra tette ki (84,79%). Az ingatlanok (döntően földbirtok) és a rajtuk található ingóságok kétharmada Szabolcs megye területén feküdt. A mintegy 16 ezer holdnyi szabolcsi földtulajdon közel egy tucat település határában húzódott, közülük a legnagyobb birtok-

5 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára (= MTAK Kt) Lónyay Menyhért saját gazdaságára vonatkozó jegyzetei, Ms 5306/21. 1873. ápr. 9.

6 Az eljárás jogi szabályozásáról: Magyar Törvénytár. 1836–1868. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1896. 508–572. (1868: LIV. tc.); Magyar Törvénytár. 1877–1878. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1896. 12. (1877:VII. tc.)

7 Lónyay Menyhért hagyatékának nagyságával kapcsolatban néhány összehasonlító adat található *Kövérv György*: Nagy vagyonok legendáriuma c. tanulmányában (Café Babel 1997. 1. sz. 13–32.), melyben *Kövérv Gy.* röviden a vállalkozó nagypolgárság néhány vezetőjének (Deutsch és Schosberger családok) 1870-es évekbeli hagyatékát is megvizsgálja (az elhunytak aktív vagyona 1,49–4,57 millió forint, tiszta hagyatékuk pedig 0,77–4,38 millió forint között volt); *Gyáni Gábor* elemzésében viszont döntően a középpolgárság tagjainak hagyaték nagyságával kapcsolatban olvashatunk adatokat (*Gyáni G.*: i. m. 27–59.).

## I. táblázat

## Lónyay Menyhért hagyatékának összetétele forintban (1885–1886)

Tulajdon helye	Készpénz	Értékpapír	Aktív, magán-követelés	Ékszer, ezüst	Bútor, szerszám	Termény, jószág	Járadék*	Ingtatlan	Cselekvő, aktív hagyaték; %-ban is	Szenvedő, passzív hagyaték; %-ban is	Tiszta hagyaték
Pest–Pilis–Solt–Kiskun	–	8 150	(246 785) 66 355**	–	299	–	–	51 365	126 169 (12,86%)	100 078 (6,39%)	26 091
Szabolcs	–	–	–	–	5 503	29 192	11 504	604 661	650 861 (66,32%)	1 039 437 (66,4%)	-388 575
Hunyad	–	–	–	–	213	2 578	24 488	153 028	180 307 (18,37%)	423 055 (27%)	-242 747
Zemplén	–	–	–	–	–	–	1 000	21 095	22 095 (2,25 %)	2 375 (0,15%)	19 720
Bács–Bodrog	–	–	–	–	–	–	–	1 875	1 875 (0,19%)	–	1 875
Összesen (az aktív hagyaték %-ában)	–	8 150 (0,83%)	66 355 (6,76%)	–	6 015 (0,61%)	31 770 (3,24%)	36 992 (3,77%)	832 024 (84,79%)	981 309	1 564 946	-583 637

\* Pl. hasznvételek.

\*\* Megjegyzés: a részleltár még 246 ezer forint aktív követelést tüntetett fel, a végső leltár azonban számos követelést behajthatatlannak ítélt, ezért már csak 66 355 forinttal számolt (a táblázatban szereplő összegek kerekítettek, a fillérek feltüntetése nélkül).

testek Ibrányban, Halászon, Pátróhán és Dombrádon voltak. A megyében elterülő földek jelentős része ősi családi birtoknak számított, a Lónyay-birtokok szabolcsi központja hagyományosan Tuzséron volt. Lónyay Menyhért maga is a tuzséri kastélyban töltötte gyermekkorát és sírja is itt található. A rendelkezésünkre álló birtoklapok szerint Lónyay és felesége a már meglévő birtokok mellé az 1860-as években számottevő nagyságú földet (összesen kb. 6000 holdat 1864-ben, illetve 1869-ben vásárolt, de még 1876-ban is vett ezer holdat a megyében. Művelési ágak szerint a szabolcsi földek alapvetően szántó, rét és legelőterületek voltak, bár a Tisza mellett jelentős volt a nádasok aránya is, kiderül továbbá, hogy a gabonatermesztésen és az állattenyésztésen kívül dohánytermesztés is folyt a birtokokon.

Aktív hagyatékának további egyötöd részét a Hunyad megyében található vagyona alkotta. Adataink szerint Lónyay a közel 19 ezer hold területű tulajdont 1870 körül vásárolhatta több részletben. A döntően erdőségekből álló erdélyi birtokának központja Alsó-Farkadinban volt, ahol feleségével egyre több időt töltött. Jelentős haszonra számított a meginduló fakitermelésből és értékesítésből, de nagy reményeket fűzött a birtokán található vasérc kibányászásához és feldolgozásához is. Feljegyzéseiben, leveleiben több számítás is olvasható a vasérc minőségéről, a kibányászás költségeiről és az értékesítés lehetőségeiről: „Majdnem naponta csinálók a havasokba kirándulásokat s látom mindenütt a nagy kincset, mely parlagon hever. A kincstárnak gyalári értelepe képes lenne egymaga Magyarország összes vasszükségletét századokra fedezni, mégpedig a legkitűnőbb acélgyártásra alkalmas vasércével, a feltárt részen 1600 millió mázsa létezik, s mégis 15–20 millió értékű vasárakat importálunk, pedig Hunyad megye képes lenne nemcsak ezen hiányt fedezni, de a Keleten győzelmes versenyt vívni az angol vassal; mint azt részben teszi is az osztrák állampályatársaság bánati vasműveiből.”<sup>8</sup>

Pest megyei birtokának nagysága 500 és 1000 hold között lehetett, melyet 1872 nyarán egy belga banktól vásárolt. A birtok igazi értékét azonban a rajta álló épületek és a bennük található ingóságok jelentették. Lónyay és családja különösen a tavaszi és nyári hónapokat töltötte itt, a pusztaszentlőrinci villában, melyhez, többek között, egy tízholdas angolkert is tartozott.<sup>9</sup> Bejelentett rendes lakhelye szintén itt volt, itt írta több közigazdasági munkáját, innen járt be a fővárosba (élete utolsó napján is) az Akadémia és a református egyház ügyeit intézni. Ugyancsak ezerholdnyi birtoka volt Zemplénben (Csukalócon és Nagytárkányban), Bács megyében pedig, a birtoklap szerint, négy hold szőlőnek volt a tulajdonosa (Zombor határában).

Más forrásokból tudunk további földjeiről is, amelyek Bereg megyében fekszenek. Az ugyancsak ősi családi birtokot (Lónyay is a megyében született) azonban fiai között szétosztotta, így ezek már nem szerepelnek hagyatékában.

Aktív hagyatékának következő nagyobb egysége jóval elmarad ingatlanvagyona mögött: behajtható aktív követeléseai bruttó vagyonának kevesebb mint 7%-át alkották. Fontos hangsúlyozni, hogy az 1885-ös tárgyalási jegyzőkönyvbe már csak a ténylegesen behajthatónak tartott követeléseket vették fel (66 355Ft). Egy részleltár ta-

8 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (= OSZK Kt) Levelestár, Lónyay Menyhért Csengery Antalhoz, 1878. szept. 17.

9 *Galgóczy Károly*: Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája. ül. Bp. 1877. 395–396.

núsága szerint azonban Lónyaynak az adósok ennél sokkal több pénzzel tartoztak: a behajtható és a behajthatatlan adósságok összesen meghaladták a 246 ezer forintot, tehát a tartozások kb. negyedének behajtására volt csak reális esély 1885-ben!). A behajtható tartozások között szerepel Lónyay menyének tízezer forintnyi adóssága, továbbá a néhány országgyűlési képviselőtársnak (Lónyay híveinek: pl. Ottlik Gézáknak, Salamon Ferencnek) adott kölcsönösszegek, végül saját életbiztosítása tízezer forint értékben.

A behajthatatlan követelések legnagyobb részét a rokonoknak juttatott hitelek tették ki. 1885-ben két testvére, János és Albert összesen több mint százezerrel tartoztak Menyhértnek. Különösen Lónyay János, beregi főispán, majd országgyűlési képviselő küzdött súlyos anyagi gondokkal. Az 1870-es évek elején számos helyi földbirtokostól és a Magyar Földhitelintézettől birtokai terhére hatalmas kölcsönöket kényszerült felvenni. 1876-ra a vissza nem fizetett adósságok akkorára nőttek, hogy veszélybe került János nagy-lónyai birtoka is Bereg megyében. A Lónyay Menyhért és Albert közötti levelezésből jól látható, hogy a két testvér mennyire aggodott az ősi családi föld elvesztése miatt, és az is nyomon követhető, hogy miként próbálkoztak megmenteni Jánost a csódtól:<sup>10</sup> több adósságát átvállalták, lejárá váltóit kedvezőbbekre cserélték (ezért Menyhért saját birtokaira vett fel kölcsönt) és azon is gondolkodtak, hogy esetleg átveszik testvérüktől a birtokot, ám az anyagi nehézségek az 1880-as években is tovább tartottak. Lónyay Menyhért halálakor a Lónyay Jánossal szemben fennálló követelések elérték a százezer forintot. Ezek a követelések azonban János nagyfokú eladósodása és a hitelezők nagy száma miatt végül behajthatatlanok maradtak, a hagyatéktárgyalási jegyzőkönyv ezzel kapcsolatban így fogalmazott: „[a követelések] oly tkvi sorrendben vannak adós ingatlanára bekebelezve, hogy azok az ingatlanok legvérmesebb reményű eladása esetében sem találhatnak a vételárból fedezetet, miért is teljesen kihagyandók.”

Lónyay Albert nagyságrendekkel kisebb adósságai egy másik elhúzó és szövevényes hitelezéssel álltak összefüggésben. Báró Perényi Zsigmond ugocsai honatya, majd bereg–ugocsai főispán 1872-től folyamatosan nyújtott kölcsönöket gróf Csáky Tivadar képviselőtársának. Csáky a közel negyvenezer forintos adósságát nem tudta visszafizetni, ezért Perényi az általa hitelezett összeg (és kamatai) nagyságáig Csáky fővárosi ingóságaira és bihari birtokára a királyi törvényszéken zálogjogot jegyeztetett be (rajta kívül még legalább egy tucat hitelező járt el hasonlóan Csákyval szemben). Perényi keresetét azonban a Csákyak megtámadták és az ügyből elhúzó pereskedés lett. Eközben az 1870-es évek végére Perényi maga is a csőd szélére került, így az ellene lefolytatott végrehajtási árverés során Lónyay Menyhért és Albert szereztek meg a Csáky-féle váltókat.<sup>11</sup> Lónyay Menyhért hagyatéki leltárából kitűnik, hogy Csáky Tivadar még 1885-ben is tartozott neki 15 550 forinttal, bár a tárgyalási jegyzőkönyv ezt a tételt még ténylegesen is behajthatónak ítélte. Lónyay Menyhért

10 Magyar Országos Levéltár (= MOL) Lónyay család P 470. 1–2. cs. pl. Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. dec. 24.; 1882. okt. 21.

11 Az ügyről: MOL Csáky család P 76. pl. 72., 107., 111. cs.; valamint a Lónyay család hagyatéki iratai (BFL); a csődeljárás jogi szabályozása megtalálható: Magyar Törvénytar. 1881. évi törvényzettek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1896. 39–86 (1881: XVII. tc.)

azonban közvetlenül is adott kölcsönöket Perényinek, aki viszont 1885-ig nem tudta törleszteni azokat (7518 forint értékben), a hagyatéki jegyzőkönyv pedig a korábbiakhoz hasonló indokokkal kénytelen volt kihagyni azokat a leltárból. Lónyay Albert is ugocsai földbirtokosként segítette Perényit, de feltehetően csak Menyhért pénzügyi támogatásával tehetett ezt. Ezzel magyarázható az a tény, hogy Perényi és Lónyay Albert közösen vették fel a Menyhért által biztosított hiteleket. (Albert tartozása inkább csak átmeneti lehetett, mert levelezéséből kiderül, hogy a korábbi években Menyhért tartozott neki.)

A Csáky család egy másik tagja is szerepel Lónyay adósaik között. Gróf Csáky György és felesége erdélyi birtokaik terhére 76 569 forintot vettek fel tőle, ám ebből az összegből a jegyzőkönyv szerint egy per miatt mindössze 4930 forintot lehetett behajtani. Ugyancsak per miatt szintén behajthatatlan volt Kis Miklós 12 500 forintos tartozása is, végül egy 1871-ben keletkezett ezerforintos követelés adósát pedig nem sikerült megtalálni.

Lónyay hagyatékának a vizsgálatokor feltűnő még az értékpapírok csekély jelentősége az aktívumon belül (0,83%),<sup>12</sup> valamint a készpénz és a személyes értéktárgyak teljes hiánya. Lónyay csupán néhány jelentéktelenebbnek tűnő részvényt hagyott örökül utódaira: 105 darabot összesen 6300 forint értékben, melyeket a szentlőrinci téglá- és terrakottagyár bocsátott ki (az 1882-től működő részvénytársaság elnöke egyébként Lónyay Menyhért volt); 62,5 kronstadti (brassói) kőszénbánya-részvényt 1250 forint értékben (az egyenként 200 forintos névérték helyett csak 20 forintos tőzsdei áron); 3 részvényt a *Magyar Általános Gyógyintézet Rt*-től 600 forintos áron; végül 50 darab olyan részvényt, melyeket a *Budai Kereskedelmi és Iparbank* bocsátott ki, ezek azonban a bank felszámolása miatt 1885-ben már teljesen értéktelenek voltak. Tanulságos az iménti felsorolás, hiszen Lónyayval kapcsolatban gyakran emlegettek kétes tisztaságú részvényügyleteket, melyekből állítólag mesés bevételre tett szert. Más forrásokból ugyan tudjuk, hogy több különféle kőszénbánya-részvénye is volt, ám ezek rossz tőzsdei árfolyamára nemegyszer panaszkodott. Végül számos kortárs is beszámol Lónyay ún. Lánchíd-részvényeiről, melyeket állítólag nagy haszonnal sikerült beváltania az 1870-es évek elején; ezek azonban valójában a felesége tulajdonát képezték.<sup>13</sup>

A készpénz hiányára azt a magyarázatot adhatjuk, hogy a hagyatéki leltár elkészültéig eltelt 4–5 hónap során a pénzt feltehetően a feleség vette magához, hiszen eddig is ketten döntöttek a családi pénzügyek felett. A személyes értéktárgyak esetében is valami hasonló lehet a helyzet. Mivel Lónyay Menyhért értékeit nem különítették el a leltározás során a lakásban (különösen a fővárosi házban) található egyéb

12 A magánszemélyek elleni követeléseket (pl. váltók) a hagyatéki jegyzőkönyv, mint látható, külön kezeli, így az értékpapír fogalom itt szűken értendő: intézményekkel szemben fennálló követelések.

13 Lónyay részvényeiről: MOL P 470. 1. cs. 1875. ápr. 21.; *Máriássy Béla*: A magyar törvényhozás és Magyarország történelme. XII. Győr, 1891. 245.; *Oláh Gyula*: Az 1875-ik évi fúzió története. Bp. 1908. 110.; a Lánchíd-részvényekről: *Gyömrei Sándor*: A kereskedelmi tőke kialakulása és szerepe Pest-Budán 1849-ig. In: Tanulmányok Budapest múltjából. XII. Bp. 1957. (Budapest várostörténeti monográfiái XIX.) 255. Lónyay apósának, Kappl Frigyesnek eredetileg 377 db Lánchíd-részvénye volt (187 500 forint értékben).



ékszerektől, berendezési tárgyaktól, azok így a felesége kezelésében maradtak, feltehetően azért is, mert maga a budapesti ingatlan, ahol az év egy részét töltötték, Kappel Emília nevén szerepelt, a berendezését is ő vásárolta és alakította ki. Ennek ellenére, mint majd látjuk, az özvegy hagyatékában is felfedezhető Lónyay néhány személyes tárgya.

## A terhes örökség

Ideje most már áttérni Lónyay passzív hagyatékának az elemzésére, hogy megválaszolhassuk a kérdést: kiknek és mennyivel tartozott a volt miniszterelnök, akadémikus, valamint hogy kideríthessük, vajon mi az oka nagymérvű eladósodásának. A könnyebb érthetőség végett a tartozások szerkezetét részletezően ábrázoltam.

### 2. táblázat

#### Lónyay Menyhért passzív/szenvedő hagyatékának összetétele forintban (1885)

A hitelező megnevezése	A tartozás nagysága	A szenvedő, passzív hagyaték %-a
Magyar Földhitelintézet	576 725	33,43%
Általános Osztrák Földhitelintézet	175 625	10,18%
Pesti Hazai Első Takarékpénztár	415 132	24,07%
Magyar Általános Takarékpénztár	18 600	1,08%
vidéki pénzüintézetek	99 094	5,74%
Első Magyar Általános Biztosítótársaság	21 076	1,22%
magyar kincstári követelések*	18 341	1,08%
magánszemélyek követelései	322 823	18,71%
egyéb követelések**	77 526	4,49%
Összesen:	1 724 946***	100%

A\* Pl. illetékek, adóhátralék.

\*\* Pl. számlák, azonosítatlan váltók, társadalmi intézményeknek ígért összegek.

\*\*\* Megjegyzés: az 1. táblázatban és az itt feltüntetett passzívhagyaték-összeg között 160 ezer forintnyi különbség látható. Az eltérés oka egy összeadási hiba az egyik részletárban, az itt kapott hibás összeg került át aztán a végső összesítésbe, mely alapján az egész további hagyatéki és árvaszéki eljárás lezajlott, és nem találtam arra vonatkozó iratot sem, hogy később igyekeztek volna kügázítani ezt a tévedést (ezért nem korrigáltam én sem az 1. táblázatban). A tartozások tételes tárgyalásakor azonban nem hallgathatjuk el, hogy ténylegesen Lónyay adóssága meghaladta a 1,72 millió forintot is.

A táblázatból látható, hogy Lónyay tartozásainak egyharmadát a Magyar Földhitelintézet követelései tették ki. A Földhitelintézet 1863-ban kezdte meg gyakorlati működését. Az intézet szabályai szerint mindazok részesülhettek a hitelegyesület kölcsöneiben (záloglevél vagy készpénz formájában), akik a magyar korona országainak területén megfelelő nagyságú földbirtoktulajdonnal rendelkeztek. Az intézet az adott birtok tiszta jövedelme alapján számított értékének a feléig nyújtott, általában

6–6,8% évi kamatozású hosszú lejáratú kölcsönöket. Fontos kikötés volt, hogy a Földhitelintézet csak első helyre történő betáblázás mellett volt hajlandó kölcsönözni a birtokosoknak (tehát csak abban az esetben, ha egy csőd eljárás során másokat megelőzve juthatott a pénzéhez). A Magyar Földhitelintézet egyik alapítója és haláláig elnöke Lónyay Menyhért volt. Az intézet vezetése egyébként a politikai élet legkülönbözőbb és legfontosabb személyiségeit felölelte, 1884-ben például a felügyelőbizottságban ott találjuk Szlávy Józsefet, Andrassy Gyulát, Lónyay Gábort, Sennyey Pált, Tisza Kálmánt, illetve több Szapáryt és Zichyt is.<sup>14</sup>

Lónyay (és családja), az adatok szerint, meglehetősen gyakran fordult az intézethez és kapott onnan kölcsönöket birtokai terhére. Különösen a Szabolcs és Hunyad megyei birtokokra felvett hitelek voltak igen jelentősek (csupán e két birtok Lónyay halálakor több adósságot képviselt, mint amekkorára az aktív hagyatéka rúgott). Lónyay, és ez kivált fontos, a Magyar Földhitelintézet legnagyobb versenytársa felé is elkötelezte magát: 1885-ben passzív hagyatékának egytizedét a bécsi székhelyű *Osztrák Földhitelintézet* követeléseit alkották, melyek szintén a szabolcsi birtokokat terhelték.

Az Első Magyar Általános Biztosítótársaságot nem a követelés nagysága miatt érdemes külön is említeni, hanem mert 1881-ig Lónyay Menyhért szintúgy tagja a cég vezetésének. Érdekes még a különböző magánszemélyek követeléseinek számbavétele. Lónyay legnagyobb magánhitelezője saját menyecskéje, Forgách Margit volt közel 62 ezer forinttal (másképpen viszont láthattuk, hogy Lónyay is hitelezett neki), de ugyancsak jelentős összegekkel tartozott például Salm Henrik bankárnak (58 ezer Ft) és politikustársának, Sennyey Pálnak (36 ezer Ft) is.

Az adatokból jól kivehető továbbá, hogy Lónyay (és felesége) 1873 őszén kényszerült először a korábban felvett hiteleknél jelentősen nagyobb terheket vállalni, melyeket aztán újabbak és újabbak követtek (pl. 1877-ben és 1882-ben).

### 3. táblázat

#### Lónyay Menyhért és felesége birtokaira bejegyzett és 1885-ben még fennálló követelések kimutatása

A hitelfelvétel dátuma	A betáblázott birtok helye	A teher és a kamatok nagysága a hitel felvételekor (forintban)	A hitelező megnevezése
1868. okt.	Szabolcs	95 000+6,75%	Magyar Földhitelintézet
1871. szept.	Szabolcs	50 000	Osztrák Földhitelintézet
1873. máj.	Szabolcs	70 000+6%	Magyar Földhitelintézet
1873. nov.	Szabolcs	300 000+6%	Magyar Földhitelintézet
1876. jan.	Hunyad	75 000+6,75%	Magyar Földhitelintézet
1876. júl.	Hunyad	6 000	magánszemélyek

14 *Vargha Gyula*: Magyarország pénzügyintézetei. Bp. 1885. 61–71.; Magyar Compass. Szerk. Mihók Sándor. Bp. 1884. A Magyar Földhitelintézet politikai és gazdasági szerepének feltárása további kutatásaim feladata.

A hitelfelvétel dátuma	A betáblázott birtok helye	A teher és a kamatok nagysága a hitel felvételekor (forintban)	A hitelező megnevezése
1876. okt.	Szabolcs	101 000+5,75%	Osztrák Földhitelintézet
1877. júl.	Szabolcs	150 000	Magyar Földhitelintézet
1877. okt.	Szabolcs	195 000+6,75%	Magyar Földhitelintézet
1879. szept.	Szabolcs	3 000	Osztrák Földhitelintézet
1881. jún.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	53 000+5,5%	Magyar Földhitelintézet
1882. febr.	Szabolcs	60 000+6%	magánszemély
1882. aug.	Hunyad	360 216+6%	Pesti Hazai Első Takarékpénztár
1883. jan.	Hunyad	85 000	magánszemély
1883. jún.	Budapest (villa)	12 000+6%	Pesti Hazai Első Takarékpénztár
1883. nov.	Szabolcs	120 000+7%	Nyíregyházi Ipar és Kereskedelmi Bank
1884. febr.	Pest-Pilis stb.; Szabolcs	6 000+8 079	magánszemélyek
1884. júl.	Szabolcs	7 000	Beregszászi Hitelintézet

*Megjegyzés: a kimutatás több okból sem teljes, hiszen egyrészt csak a hagyatéki leltár felvételekor (1885-ben) is még fennálló hiteleket tünteti fel (azaz a korábban törölt terheket nem), azok közül is csak azokat, amelyekről találtunk becsatolva birtok- és teherlapot, másrészt a hitelviszonyok alakulását csak Lónyay Menyhért haláláig követtük nyomon, tehát nem tüntettük fel az 1884 novembere után az özvegy által a rendezés érdekében felvett hiteleket. Természetesen ebben a táblázatban a hitelfelvétel pillanatában létező teher nagyságát szerepeltettük, amely érthető módon nem egyezik a leltár összeállításakor tapasztalható teherösszegekkel (hiszen azok a kamatok miatt nőttek, illetve a részleges törlesztések miatt pedig csökkenhettek is).*

De vajon mire kellett Lónyaynak ez a több helyről nagy összegekben felvett kölcsön? A kérdésre csak szerteágazó válasz adható. A fennmaradt iratok alapján csupán a legfontosabb kiadások rövid bemutatására vállalkozhatunk.

A kiadások egyik jelentős részét a rokonoknak nyújtott támogatások alkották. Testvérei, János és Albert adósságairól szóltunk már, azonban még az eddigieknél is nagyobb összegeket emésztett fel Lónyay Béla tartozásainak a gyakori átvállalása. Lónyay Menyhért legidősebb fia nem váltotta be az apai reményeket, nem igazán állta meg a helyét a politikában, de ami ennél még fontosabb, a gazdasági és a magánéletben sem. Lónyay levelei az 1870-es évek elejétől egészen haláláig a fia iránt érzett aggodalmakkal voltak tele: „...Béla vezetést kíván, aggódok miatta, mi lesz pénzügyi állapotából, ha majd mi nem leszünk az élők között”.<sup>15</sup> Béla apjához írt szívhezszóló leveleiben ugyanis rendszeresen pénzt kért az egyre gyakrabban felmerülő pénzügyi gondjai megoldásához: „Arra kérem édes jó Apámat ... évenként hat-ezer forint segítséget adjon, vagy pedig egyszer mindenkorra húszezer forintot ... Higgye el édes Apám, hogy mi a legtakarékosabban élünk. Kérem igen szépen édes

15 MOL P 470. 1. cs. Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, pl. 1872. nov. 16.

jó Apámat, hogy segítsen rajtunk valamiképpen, mert igazán nem tudom, hogy mihez fogjunk, ha nem segítene rajtunk, mert utoljára élnünk csak kell...”<sup>16</sup> Lónyay pedig annak ellenére, hogy sorozatosan csalódnia kellett fiában, valamint hogy elhárította, leveszi a kezét Béláról, végül engedett érzelmeinek és mindig segített: „rövid idő alatt alig egy évig vagy 21-22 ezer forint tűnt el kezei közt, s most tőlem ismét 20 000 forintot kér? Hová fog ez vezetni? ... Legjobb lesz talán, ha ismét készpénzt adok neki ... pedig oly szép terveim voltak vele, ha jó takarékos gazdának mutatkozott volna” – reagált Béla kérésére 1872-ben.<sup>17</sup> Jószívúsége azonban nagy áldozatokkal járt. Egy Lónyay Menyhért hagyatékában található kimutatás szerint 1876 decembere óta a haláláig több mint 300 ezer forintot fizetett ki az apa fia helyett, melyhez hozzá kell még adni – mint láthattuk – az 1876. évet megelőző apai támogatásokat is (így ennek végső összege *félmillió* forint körül járhat).

A tartósan nagy összegeket felemészítő kiadások sorában a *Reform* című politikai napilap számára juttatott támogatásokat kell másodikként kiemelni. A lapot Rákosi Jenő vezetésével fiatal újságírók alapították 1870-ben és Ráth Mór jelentette meg (2300 példányban). A független, visszafogottan liberális újság 1872 közepétől egyre inkább mint Lónyay Menyhért miniszterelnök politikájának a védelmezője lépett fel. A lap Lónyay lemondása után is kitartott a volt miniszterelnök mellett, ám a példányszámot 1873 végétől csökkenteni kellett. Az újságot a lap egyik szerkesztője, br. Kaas Ivor – Lónyay barátja és későbbi rokona – vásárolta meg Ráth Mórtól. A nyomtatás költségei átlagosan 3000 forintot tettek ki havonta, ehhez járult még az újságírók fizetése és a lap megvásárlásából eredő havonta esedékes törlesztés.<sup>18</sup> A kiadások nagyobb részét maga Lónyay vállalta magára, a lap azonban 1875 nyarára – a megváltozott politikai légkörben – előfizetői zömét elvesztette, így a megszűnés szélére került. Lónyay végül saját anyagi gondjai rendezése érdekében úgy határozott, hogy felszámolja a lapot: „Likvidálok tehát, kezdtem a legsúlyosabbal a Reformmal – nagyon, de nagyon sajnáltam, hogy ezen legjobb lapot felosztatni kellett, de már nem bírtam, így is nem képzeled, mennyibe jött eddig, s még mennyi áldozatot kívánt volna.”<sup>19</sup>

Ugyancsak súlyos nehézséget jelentett birtokai gazdasági egyensúlyának a megőrzése. Különösen nagy reményeket fűzött az erdélyi birtokaiból befolyó jövedelmekhez: 1873-as feljegyzése szerint az innen származó bevételek egy részéből kívánta fedezni az akkor még saját tulajdonában lévő beregi birtokai költségeit.<sup>20</sup> Két évvel később azonban már be kellett látnia terveit kudarcát, Hunyad megyei birtoka az önfenntartásra sem képes. Lónyay leveleiben vállalkozása sikertelenségét három fő okban jelölte meg: a nyersvas a gazdasági válság miatt alacsony áron volt értéke-

16 Uo. Lónyay Béla Lónyay Menyhérthez, 1872. nov. 2. A Bélának nyújtott szülői támogatás jelentős részét birtokainak nem megfelelő irányítása, valamint meglehetősen költséges életmódja (pl. drága versenylovak tartása) emésztette fel.

17 Uo. Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1872. nov. 10.

18 A *Reform* számlái és a megjelentetésével kapcsolatos iratok megtalálhatóak: MOL Kaas család P 336. 5. tétel 2. cs.

19 MOL P 470. 1. cs. Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. jún. 21. A lapot többszöri tárgyalás után Rákosi és Kaas beolvastotta a Pesti Naplóba.

20 Lónyay Menyhért saját gazdaságára vonatkozó jegyzetei. MTAK Kt Ms 5306/21. 1873. ápr. 9.

síthető; jelenleg nincs vasúti összeköttetés a birtok és a megye központja között (és ennek kiépítése a hegyeken keresztül igen költséges, melyre most senki sem ad pénzt); a vasérc előállításához további, meglehetősen drága beruházásokra (pl. olvasztókemencék felállítására) lenne szükség, vagyis számításai szerint összesen 1,4 millió forintra.<sup>21</sup> A gondokat haláláig sem tudta leküzdeni és a birtokot közel *félmillió*s adóssággal hagyta örökösire.

## A rendezés

Ha a Lónyay-vagyon történetét igyekszünk feltárni, egy rövid kitekintés keretében kell válaszolnunk arra a kérdésre, hogy mi is lett Lónyay Menyhért örökségével, hogyan sikerült felszámolni a család előtt tornyosuló adóssághalmazt?

Lónyay Menyhért, végül, szándékai ellenére végrendelet hátrahagyása nélkül halt meg 1884-ben. A törvények értelmében így vagyona gyermekei között egyenlő arányban került volna felosztásra. Lónyaynak 1884 végén már csak három gyermeke volt életben: Béla (sz. 1846.), Gábor (sz. 1851.) és János (sz. 1860.). Az 1849-ben született Menyhért apja halála előtt néhány hónappal hunyt el, ezért helyette saját lánya – Lónyay unokája –, a négyéves Pálma volt az örökös (tulajdonképpen az egész hagyaték így került az árvaszék elé). A hagyaték felosztása előtt a családtagok közös nyilatkozatot tettek. Egrészt Lónyay Béla lemondott teljes örökösödési jogáról, hiszen még apja életében átadta neki a beregi birtokok irányítását, valamint kifizette helyette hatalmas adósságait, ezek az összegek már így is tetemesen felülmúlták a ráeső örökrész nagyságát. Másrészt az örökösök (Gábor, János és Pálma) felismerték, hogy a megboldogult után maradt nagy adósságok „sürgős rendezésre vártak, minnek eszközlése nélkül a hagyatéki vagyon fenn nem tartható, sőt ellenkezőleg, annak csődbe való menetele elkerülhetetlen lett volna”, átfogó családi egyezséget kötöttek özvegy Lónyay Menyhértné Kappel Emíliával.<sup>22</sup> A megállapodás értelmében Lónyayné a saját vagyona terhére kötelezettséget vállalt férje adósságainak kifizetésére és a banki hitelek rendszeres törlesztésére, az örökösök viszont eltekintettek az apai vagyon felosztásától és azt teljes egészében az özvegy kezelésében, annak haszonélvezetében hagyták, sőt az összes ingatlan tulajdonjogát is rá írták.<sup>23</sup>

21 Pl. MOL P 470. 1. cs. Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez, 1875. jún. 21. Magyarország vasiparáról, a vastermelés nehézségeiről és az arisztokrácia néhány tagjának vasipari vállalkozásairól ad bővebb (szemléletében azonban elavult) képet: *Sándor Vilmos*: Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867–1900. Bp. 1954., különösen: 144–164. A könyvből megtudhatjuk, hogy a magyar arisztokraták közül gróf Andrassy Manó (Lónyay korábbi iskolatársa) felvidéki vasipari vállalkozása volt a legjelentősebb, az üzem sikeresen túlélte az 1873-as gazdasági válságot is (1880-ban az ország nyersvastermelésének 14%-át itt állították elő). Kiderül továbbá, hogy a Hunyad megyei vasérc hatékonyabb kitermelése érdekében csak 1882-ben létesült kötélpályás szállítórendszer (523.).

22 A Lónyay család tagjairól: *Doby Antal*: A Lónyay-család. Bp. 1895.: *Gudenus János József*: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. II. Bp. 1993.

23 A kortársak közül voltak azért néhányan, akik pontosan tisztában voltak Lónyay Menyhért vagyoni helyzetével és a hagyaték rendezésének körülményeivel: *Oláh Gy.*: i. m. 111–112.; *Máriássy B.*: i. m. 245–246.

Kappel Emília 1825-ben született egy evangélikus polgárcsaládban. Apja, Kappel Frigyes a reformkor egyik legjelentősebb terménykereskedője volt (de részt vett biztosítási üzletben, a Lánchíd építésében, bankalapításban stb. is). 1855-ben bekövetkezett halálakor milliós vagyona általános örökösül Emíliát jelölte meg. Ebbe a családba házasodott be 1845-ben 23 éves korában a református nemes Lónyay Menyhért.<sup>24</sup> Az utókorra maradt családi levelezés és visszaemlékezések a házastársak meghitt, érzelemgazdag kapcsolatáról tanúskodnak. Nem volt ez más-ként a családi vagyon kezelése terén sem. Lónyay Menyhért igyekezett mindig kikérni felesége tanácsait és azokat figyelembe is vette egy-egy újabb birtokvásárlás vagy egyéb gazdasági vállalkozás elindításakor, melyek véghezviteléhez persze gyakran felesége vagyonára is szüksége volt. Fiai számára készített gazdasági feljegyzéseiben a kettejük által közösen kezelt családi vagyonról és annak gyarapításáról így írt: „én sok kedvező alkalmat hagytam elmúlni, mely aztán nagy hasznot hozott volna, mit előre láttam és tudtam, csakis azért, mert nem rendelkeztem a szükséges pénzerőről, meg mert a hitelt nagyobb mértékben igénybe venni mint kedves nőm jónak látá, kellett volna. ... Minden szerzemény, hármat kivéve, édesanyjuk és az én nevemre történt, minden mellett ezen három szerzeményt is édesanyjukkal együtt vett közös szerzeménynek tekintsenek, mert minden, mit örökölni fognak, mindkettőnk takarékoságának és különösen édesanyjuk tőkájének s az általa nyert hitelnek eredménye, hogy ezen szerzeményekből neve kimaradt, az az ő egyenes akarata volt.”<sup>25</sup>

Mint láttuk, Lónyay Menyhért halála után is a feleség anyagi segítségére szorult a család. Az özvegy az elkövetkező években nagy erőfeszítéseket tett a vagyoni egyensúly helyreállítása érdekében. Még 1884 végén saját vagyona terhére kifizetett 335 ezer forintot az adósságok törlesztésére (pl. a nevében lévő budai villára 200 ezer forintnyi hitelt vett fel a *Magyar Általános Hitelbanktól*). Később egyes birtoktesteket eladott (pl. Szabolcs megye területén), értékesítette az erdélyi birtokok faállományának egy jelentős részét, és a források tanúsága szerint az eddig behajthatatlannak hitt tartozások egy részét is sikerült visszaszereznie. A legnagyobb gondot a Hunyad megyei bányák fenntartása okozta. Több beadványt írt például a pénzügyminisztériumnak, melyekben kérte, hogy elhunyt férje adótartozásait részletekben teljesíthesse. Indokai a következők voltak: „Előállott a fenti tetemes adóhátralék azáltal is, hogy boldogult férjem váratlan elhalálózása folytán a legnagyobb áldozatok árán vagyoni viszonyait családom javára rendeznem kellett, de okul szolgált azon sajnos körülmény is, hogy a mondott uradalom egyrészt a rossz termések, gazdasági iparüzlet pangása stb... folytán még saját fenntartási költségeit sem volt képes fedezni, és ez így van jelenleg is.”<sup>26</sup>

24 A Kappel családról: *Bácskai Vera*: A vállalkozók előfutárai. Nagykereskedők a reformkori Pesten. Bp. 1989. (Mikrotörténelem) 57–62.; *Gyömrői S.*: i. m. 197–278.; a család levelezése, üzleti iratai (már ami az 1956-os tűz után megmaradt) megtalálhatóak: BFL XIII. 12. 1–5. doboz.

25 Lónyay Menyhért saját gazdaságára vonatkozó jegyzetei, MTA Kt Ms 5306/21. 1873. ápr. 9. A három önálló szerzemény: a beregi és hunyadi birtokok, valamint részben a szentlőrinci vásárlás.

26 Lónyay Menyhértné kérvényei (fogalmazvány) 1888 körül, MTA Kt Ms 5312/69. és Ms 5312/58.

4. táblázat

## Lónyay Menyhértné Kappel Emilia hagyatékának összetétele forintban (1889–1890)

Tulajdon helye	Kézpénz	Értékpapír	Aktív, magán-követelés	Ékszer, ezüst	Bútor, házi eszköz	Termény	Járadékok	Ingatlan	Cselekvő, aktív hagyatéék (%-ban is)	Szenvedő, passzív hagyatéék (%-ban is)	Tiszta hagyatéék
Budapest	820	68 604	4 167	8 335	2 366	–	–	80 848	165 143 (12,6%)	101 093 (13,7%)	64 049
Pest–Pilis–Solt–Kiskun	28 500	–	–	(670) ingóság együtt:	(909)*	–	–	(25 940)**	(27 519) 29 765 (2,3%)	32 (0,04%)	(27 511) 29 733
Szabolcs	–	–	498 188	–	–	9 000	32 950	580 251	1 120 389 (85,2%)	391 466 (53,1%)	728 923
Hunyad	–	–	–	–	–	–	–	–	–	244 316 (33,2%)	-244 316
Összesen (az aktív hagyatéék %-a)	29 320 (2,3%)	68 604 (5,2%)	502 355 (38,2%)	8 335 (0,6%)	3 632 (0,3%)	9 000 (0,7%)	32 950 (2,5%)	661 100 (50,3%)	1 315 298	736 908	578 389

\* Megjegyzés: a részletárban szereplő összeg (zárojelben) és a végző összesítésben feltüntetett érték eltér egymástól, ráadásul a végző leltár csak összefoglalóan ingóságként kezeli ezt a tételt és a „bútor és házi eszköz” kategóriába sorolja (ezért juttam el én is így). A táblázatban szereplő összegek kerekítettek, a fillérek feltüntetése nélkül.

\*\*Megjegyzés: a pesiszentlőnci ingatlan a részletár 25 940 forintra beszűlt, később azonban 28 500 forintért sikerült értékesíteni, így az 1890-es főleltárba már készpénzvagyományként ez a magasabb összeg lett feltüntetve (táblázatomban én is ezzel az összeggel számolok).

Idősebb Lónyay Menyhértné 1888 októberében követte férjét a családi sírba. A két évvel később Budapesten felvett hagyatéktárgyalási jegyzőkönyv számításai szerint erőfeszítései eredményeképpen a kezelésében lévő apai (férji) vagyon után az örökösökre már 44 ezer forintnyi aktívum elosztása várt, ő maga pedig saját jogon közel 600 ezer forintot hagyott gyermekeire és unokáira (tehát számértékét tekintve szinte ugyanannyit, mint amennyi adósságot a férje). Anélkül, hogy részletesebben is elemezném Kappel Emiliának ugyancsak az árvaszéki iratok között található hagyatéki iratait, mindenképpen tanulságos azt közzétenni, mivel ennek segítségével jól megbecsülhető a férj és a feleség magánvagyonának egymáshoz viszonyított nagysága, ezáltal viszont következtethetünk a házasság révén összekapcsolódott Lónyay és Kappel vagyon kölcsönhatására is.

Az ismertetett adatokkal kapcsolatban zárójelben két megjegyzést tennék. Egyrészt Lónyayné férjénél számottevőbb készpénz- és értékpapírvagyonnal rendelkezett. A készpénz nagyobb része azonban már a halála után került hagyatékába, ugyanis az örökösök még az 1890-es végső leltár felvétele előtt eladták a szentlőrinci birtokot (még hozzá kedvezőbb áron, mint amelyet az egyik részleltár az adott ingatlan értékeként megadott). Értékpapírvagyonra viszont valóban létezett; azt a Magyar Földhitelintézetnél fekvő záloglevelek alkották. Másrészt a táblázatból rögtön szembetűnik, hogy Kappel Emiliának minden erőfeszítése ellenére sem sikerült jövedelmezővé tenni a hunyadi birtokokat, olyannyira nem, hogy az 1880-as évek második felében azokon már semmiféle gazdasági tevékenység sem folyt.

A mesésnek hitt Lónyay-vagyon története az özvegy végrendeletével ért véget. Az eddig egyben tartott, együtt kezelt hagyatékot ugyanis 1888-ban írt végrendeletében fiai és unokái között végleg felosztotta.<sup>27</sup>

## Életmód

Tanulmányom következő részében a családot körülvevő tárgyi környezetet és lakáskultúrát kívánom részletesebben megvizsgálni. A hagyaték szerkezetének az itt említhető tételek (pl. ékszerek, bútorok, lakóépületek) csak a töredékét képezik (az aktívum 5-7%-át), ennek ellenére a szóban forgó tárgyak és épületek a családtagok számára rendkívül fontosak lehettek, hiszen a külvilág felé kifejezték társadalmi rangjukat, reprezentálták vagyoni helyzetüket, és nemkülönben tükrözték ízlésvilágukat azok a tárgyak és falak, melyek között éltek és dolgoztak (Lónyay Menyhértet birtokvásárlásai mellett éppen házépítkezései miatt érték éles támadások).

Lónyay Menyhért vidéki birtokain épített házairól keveset tudunk. Közülük egyedül a Tuzséron (Szabolcs megye) épült kastélyának az alaprajzát ismerjük. A

<sup>27</sup> Lónyayné végrendeletében általános örökösül gyerekeit (Bélát, Gábort és Jánost) és unokáját (Pálmát) nevezte meg azzal a megkötéssel, hogy Lónyay Béla az örökölt vagyont nem értékesítheti, nem terhelheti (csak haszonélvezeti joga volt), halála után azt saját gyermekeinek (Margitnak és Menyhértnek) kell átadnia. Kisebb összeget hagyott továbbá egy távolabbi rokonra és életfogytiglani járadékban részesítette régi szolgáloit. Itt kell megjegyezni, hogy a fentiekben elemzett árvaszéki irategyüttes tartalmazza továbbá ifjabb Lónyay Menyhért (meghalt 1884-ben) és Lónyay Béla (meghalt 1890-ben) vagonleltárát is.



még ma is álló, eredetileg barokk stílusú kastélyt 1880 táján Ybl Miklós tervei alapján bővítették ki. A kétszintes, két oldalszárnnyal rendelkező épületben a földszinten egy kis- és egy nagyszalon, külön könyvtár és ebédlő (mellette konyhával), valamint két hálószoba volt, melyhez fürdő- és öltözőszobák kapcsolódtak, az emeleten pedig több vendégszoba kialakítására került sor. A mennyezetet 18. század végi allegorikus festmények díszítették. Lónyay hagyatékában azonban a kastély berendezésére vonatkozóan semmilyen adatra nem bukkantunk.<sup>28</sup> Ugyancsak részinformációk szólnak a szentlőrinci villáról is. Az 1870-es évek első felében épült villa egy 10 holdas angolpark közepén állt (tervrajzát jelenleg nem ismerjük). Lónyay hagyatékában mindössze két szentlőrinci szobabelső leírása maradt ránk.<sup>29</sup> Dolgozószobájában (írószoba) egy nagyobb íróasztal és irományszekrény, egy dívány, két szék és két könyvállvány volt. A falakat öt kép díszítette, a polcokon pedig 150 könyv sorakozott. A hálószobában egy ágy ágyneművel, több ruhásszekrény és szék, egy asztal, egy dívány és egy márvány mosdóasztal (tükörrel) állt, az idő múlását egy falí és egy asztali óra jelezte, a kikapcsolódást pedig pipák tették még kellemesebbé, melyeket egy külön pipatartó állvány őrzött.

Nem teljesen világos a kép a fővárosi ingatlanok tulajdonjogát tekintve. Budán épült fel a Lónyay-féle kétemeletes, közel ötven lakást magában foglaló bérház. A szabálytalan, négyszög alaprajzú, körfolyosós bérházat Kauser Lipót és Frey Lajos építette (lakásonként átlagosan 45 helyiséggel) 1869 körül. Az átépített formájában még ma is álló ingatlan azonban sem Lónyay Menyhért, sem özvegye hagyatékában nem szerepelt, feltételezésünk szerint a bérház Kappel Emília tulajdona lehetett, aki azt 1885 körül értékesíthette.<sup>30</sup>

Hasonló a helyzet a bérházhoz közeli fekvésű Lónyay-villával is. Az épületet a kortársak Lónyay Menyhért tulajdonaként említik, a fennmaradt források szerint is az építető Lónyay volt, ő kérte a fővárostól az építési, majd a „lakhasználati” engedély megadását.<sup>31</sup> A birtoklap szerint viszont a telket 1860-ban Kappel Emília vásárolta és egy 1862-ből származó tervrajz szerint azon egyszintes házat építtetett. Lónyay ezt az épületet bővítette később villává (az alaprajzok nagy hasonlósága leg-

28 Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1987. (Magyarország Műemléki Topográfiaja XI.) 395–397.

29 Lónyayné hagyatékában tizenegy szentlőrinci szobabelső leírását találjuk. A szentlőrinci villával kapcsolatban érdekes megemlíteni, hogy 1889 augusztusában Lónyay Béla már arra panaszkodik a fővárosi árvaszékhez benyújtott kérvényében, hogy az ingatlan értéke fokozatosan csökken, mert a kőbányai sertéstelep szaga és a legyek lehetetlenné teszik a pihenést.

30 A bérházra vonatkozó tervrajzok megtalálhatóak: BFL Tervtár (Budai és az Óbudai Levéltár építési tervei) BMT 815.; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény Fotótár (= FSZEK BGy F); építésének rövid leírását adja: *Ybl Ervin*: Ybl Miklós. Bp. 1956. 136. 77. jegyzet; a tulajdonviszonyok változását a Budapesti cím- és lakjegyzék vonatkozó kötetei segítségével próbáltam nyomon követni. A főváros bérházépítkezéseiről és a lakók társadalmi összetételéről, mindennapi együttélésükről bővebben: *Gyáni Gábor*: Hétköznapi Budapest. Bp. 1995. (A város arcai) 35–52. (A pesti bérház és lakói c. fejezet); *Hanák Péter*: Bérház a Körúton. In: Polgári lakáskultúra i. m. 97–120. A bérház ma a Hunyadi János út 4–6–8. alatt áll.

31 BFL Buda Város Mérnöki Hivatalának Iratai IV/1115. 1871/1438. és 1871/2571. sz. irat.

alábbis erre enged következtetni).<sup>32</sup> Az 1880-as években mindenesetre a villa már Lónyayné tulajdonát képezte, az épület az ő hagyatékában szerepel.

A háromszintes villa a budai Vár tövében az Albrecht főherceg úton (ma Bp. I., ker. Hunyadi János út) állt, a második világháborúban azonban megsemmisült. Az átépítés 1870 és 1871 között, a főváros fejlődésének legdinamikusabb időszakában az egyik legnevesebb és legtöbbet foglalkoztatott építész, Ybl Miklós tervei alapján és irányításával folyt.<sup>33</sup> Fényképek és a tervek segítségével jól rekonstruálható az épület szerkezete és műszaki tulajdonságai. A szabálytalan, sokszög alaprajzú villa sokablakos homlokzata a Dunára nézett, míg az épület többi oldalát az emelkedő domboldal és a körbefutó út fogta közre (építészeti nézve a viszonylag szűk tér és a sajátos domborzati adottságok miatt a villa arányai nem a legszerencsésebbek). A klasszicista (vagy hellenisztikus) stílusú épületet több karszti márványból készült terasz és erkély tette igazán hangsúlyossá. A villa érdekessége még, hogy a fokozatosan emelkedő utcaszint miatt az épületbe az Albrecht útról a legfelső szinten át lehetett bejutni, majd két emeletet leereszkedve nyílt kijutási lehetőség a villához tartozó szép kertbe. Az épületet Lónyay Menyhért és felesége, valamint a két kisebb fiú, Gábor és János lakta (legalábbis addig, amíg nem költöztek el a szüleiktől).<sup>34</sup>

A Vár tövében magasodó, a zömében egy-két szintes épületek közül hirtelen kibukkanó, meglepő helyen épült villát a sajtó előszeretettel állította pellengérré: „Lónyay gróf, aki, úgy látszik, az egész várhegyet holmi Lónyay-várossá akarja átteremteni, valami háromszögletes házat épített ott, melyet azonban a talaj rendkívüli alkotása folytán tetszés szerint négyszögletűnek vagy nyolcszögűnek is nevezhetni”.<sup>35</sup> A kortársak egy része a minden kényelemmel ellátott villát Lónyay gyors meggazdagodásának és meredeken ívelő karrierjének a jelképeként tekintette.

A villa korának legmodernebb műszaki megoldásaival rendelkezett: vízvezetékkel és csatornákkal (az épületen belül zuhannyal, angolvécékkel), többféle fűtési lehetőséggel, légszuszvillágítással látta el a tervező. A villa a legnemesebb anyagok felhasználásával épült, berendezését tekintve pedig szintén elmondható, hogy a korszak ízlésének leginkább megfelelő bútorokkal, textíliákkal tették otthonossá.<sup>36</sup>

32 A birtoklap az árvaszéki iratok között található, az 1862-es tervrajzra pedig: FSZEK BGY F-ben bukkantam.

33 A főváros 1860–1870-es évekbeli fejlődéséről bővebben: *Vörös Károly*: Főváros születik. In: Hétköznapok a polgári Magyarországon. Vál., sajtó alá rend. Glatz Ferenc. Bp. 1997. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 22.) 143–170. Az elemzés adatai szerint Budán mindössze 81 kétemeletes ház állt ebben az időben.

34 A villa bemutatásakor alapvetően az árvaszéki iratokban található hagyatéki leltárra (lakásleltárra) és a villáról készített szakértői véleményre (műszaki leírásra) támaszkodtam, nagy segítséget nyújtott továbbá az a több tucatnyi tervrajz, vázlat, mely megtalálható: BFL Tervtár BMT. 1049–1051. sz., valamint BFL Tervtár Ybl Miklós iratai és tervei XV. 331/73. 1–68.; a villa külső leírása és fényképek: Ybl Miklós építész 1814–1891. Szerk. Kemény Mária, Farbak Péter. Bp. 1991. 244. és *Ybl Ervin*: i. m. 48. (+91. sz. kép).

35 *Hevesi Lajos*: Karczképek az ország városából. Bp. 1876. 113.

36 Az egyes helyiségek elkülönítésében, a szobabelső ábrázolásában és a 19. századi városi életmód tanulmányozásában sokat segített: *Wohl Janka*: Az otthon. Útmutató a ház célszerű és ízlésteljes berendezésére s vezetésére. Bp. 1882., valamint *K. Beniczky Irma*: A művészet a házban. Bp. 1882. (mindkét mű a korszak lakásideáljáról, legkorszerűbb megoldásairól tájékoztat bennünket); továb-

Az épületbe egy dór oszlopok által tartott lépcsőfeljárón keresztül léphettünk be, majd innen egy téglalap alakú, kőlapokkal burkolt előszobába jutottunk. Az előszobában néhány szék és egy kisebb asztal állhatott (sajnos erről a helyiségről többet nem tudunk). Utunkat folytatva két ajtón át is a villa legnagyobb termébe, a nagyszalonba kerülhetünk. Az ajtókat és a hatalmas ablakokat vörös kartonfüggönyök díszítették, a falakat pedig feltehetően szintén vörös textília borította. A szalon ékessége a bejárati ajtók között elhelyezett nagy márványkandalló volt, fölötte egy aranykeretű magas kandallótükröt, mellette pedig két kis kanapét láthatunk: a kandalló szépségét a párkányán álló két ötágú csillár és egy földgömbbel díszített óra emelte ki. A falakon körben aranykeretű olajfestmények függtek (pl. férfi- és női arckép; Madonna). A szobát ízlésesen kiválasztott bútorokkal rendezték be: két nagyobb és két kisebb kanapét, valamint nyolc támlásszéket találunk itt, ugyancsak vörös kartonanyaggal bevonva. A nagyszalon legdrágább tárgya (150 forintba becsülték) egy hatalmas velencei üvegcsillár volt, a mennyezetet egyébként teljes felületén mértani alakzatok és növényi díszítés (stukkó) borította. A szalon és az emelet összes szobájának padlója parkettával volt kirakva. A szalonból kiléphetünk az erkélyre, ahonnan pompás kilátás nyílt az előkertre, távolabb pedig a Dunára.

A nagyszalonból jobbra az úriszoba (kisszalon) nyílt, melynek berendezése feltehetően Lónyay Menyhért halála után is érintetlen maradt. A szoba fűtését egy kisebb kandalló, világítását pedig 18 ágú üvegcsillár biztosította. Az ajtót és az ablakokat sötét árnyalatú függönyök szegélyezték, a falak barnás tónusúak lehettek. Három fényezett könyvszekrény, egy mozaikkal kirakott márványlapos írószekrény és iratállvány jelezte, hogy a helyiség a szellemi munka szentélye. A szobát egy fekete bronzajtos díszszekrény, aranyozott gipsz mellszobrok és két kínai álló porcelánváza díszítette, a kényelemről pedig több drapp színű támlásszék és egy fekete szalonzal gondoskodott. Végül külön is említést érdemel a fényezett négyszögletű szivarasztal, melyet feltehetően Lónyay kapott 1883-ban. legalábbis erre utal az asztal felirata (/83. L. M.).

A nagyszalonhoz balra a női szoba (budoár) kapcsolódott. Építészetiileg a női és a férfiszoba kiképzése teljesen szimmetrikus volt (nagysága, fűtése, a mennyezet díszítése, az ablakok kiképzése is megegyezett). Ezt a szobát is egy kisebb fehér márványkandalló fűtötte, a világosságot – a két ablakon kívül – 18 ágú csillár szolgáltatta. Színvilágát tekintve viszont a budoárt a vörös nagyszalonnal és a barnás-feketés úriszobával ellentétben a világos (különösen a sárga) színek uralták. Az ablakokon aranszegélyű sárga függönyök lógtak, a kanapét és a számos támlásszéket sárga huzattal vonták be, fehér a színe több asztalnak, az itt található nagy dívány pedig virágmintás textíliát kapott. A falakon összesen hat akvarell látható, a kandalló fölé

---

bá ezzel a kérdéssel kapcsolatban is haszonnal olvastam a Polgári lakáskultúra a századfordulón c. könyv több tanulmányát (pl. *Buzinkay Géza: A középosztály lakásideálja.* [13–26.]; *Gyáni G.: i. m.*), végül *Gábor Eszter: Az Erdődy, Semsey, Vanderbilt Gladys palota.* (Budapesti Negyed 1993. 1. sz. 56–78.) c. munkáját említem az arisztokrácia építkezéseivel kapcsolatban. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az itt felsorolt munkák ellenére a most közölt épületbelső- és bútorzatleírás tudtommal az első ilyen jellegű kísérlet, ugyanis a századfordulót megelőzően főnemesi család által lakott budapesti épület (és nem lakás!) enteriőrijének átfogó ismertetésével nem találkoztam.

pedig egy aranykeretes tükör került. A szobában még egy fényezett hétfiókos íróasztal is állt.

A budoárból egy másik ajtón keresztül az ún. tálalószobába (a kisebb ebédlőbe) mehetünk át, melyet azonban közvetlenül az előszobán keresztül is megközelíthetünk. A helyiség szinte kizárólag fehér színű bútorokból állt. A szoba közepén feltehetően egy nagyobb kihúzható asztalt és hat nádfonatú széket helyeztek el, a falak mellett pedig fehér háromajtós és fiókos edényszekrény, egy másik fehér szekrény és további fehér nádszékek voltak láthatók. Az ebédlőben még egy fehér nádfonatú kanapé és egy kisebb alabástromállvány is helyet kapott. Újra kijutva az előszobába, innen a vörös márvány fölépcsőn lefelé haladva jutunk le a villa első emeletére (a vasból készült melléklépcső és a fölépcső kétoldalt nyílt az előszobából).<sup>37</sup>

Ezen a szinten azonban már nehezebben tájékozódhatunk. A villa leírásakor legalább két problémával kell megküzdeni. A hagyatéki leltár több mint 300 berendezési tárgyat sorol fel a villában, anélkül, hogy külön megjelölné, mely helyiségekben található. Az eddigiekben a színek, jellegzetes tárgyak (pl. kandallók, csillárok, ajtók és ablakok) és a tervrajzok segítségével következtettünk az elrendezésre. Az alsóbb szinteken ez már csak kevésbé lehetséges, hiszen az egységes színhatás eltűnik a szobákból, a helyiségek száma a duplájára emelkedik és az egyes szobák funkciója sem mindig egyértelmű. A feltárást nehezíti az is, hogy Lónyay Menyhért halála után néhány helyiség elvesztette a funkcióját, a bútorait is átrendezhették. Hasonló változások állhattak be az özvegy halálakor is, a hozzátartozók még a hagyatéki leltár összeállítása előtt megbolygathatták a berendezést, kisebb-nagyobb emléktárgyakat, értékeket el is vihettek.

Az első emeleti lépcsőházból hosszabb előszobába érkezünk, ahonnan két irányban egy-egy cselédszoba nyílt egy férfi és egy női szolga számára. Az egész emelet egyébként nemenként két jól elkülöníthető részre osztható. A nőcseléd szobájából a női hálószobába jutunk. A szoba színvilága jól harmonizált a második emeleten található budoárral. A hálóban egy fényezett vaságy állt, mellette márványlapos kis kerek fényezett vasasztallal, található továbbá itt egy sárgára festett ruhásszekrényt, egy sárga fából készült négyszegletű asztalt és két virágmintás zsámolyt, valamint egy ugyancsak sárga mosdóasztalt is. A szoba és az egész emelet fűtését ún. töltőkályhákkal, a világítást pedig légszeszlámpákkal oldották meg, a padlót (amerikai) tölgyfa lapokkal burkolták. A hálóból több helyiségbe is átkerülhetünk: innen nyílt az angolvécé, a fürdőszoba és egy előszobával egybekötött gardrób (ruhatár). A fürdőszobában a padlóba süllyesztve csapokkal ellátott, sárgára festett horgony fürdőkádat látunk, felette külön zuhannyal. A vizet – melyet nagy tartályba vezettek – a tervek tanúsága szerint a földszinten elhelyezett kályhával fűtötték fel. A helyiség berendezését még néhány szék, egy fehér szekrény és üvegezett deszkafal (talán spa-

37 A könnyebb érthetőség kedvéért a legfelső szint alaprajzát a tanulmány végén közöljük. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a tervrajz az 1870–1871-es állapotokat tükrözi, a szobabelsők leírását viszont az 1889-es hagyatéki leltár adja meg. Ennek kapcsán több okból is (pl. a helyiségek összeírásának sorrendjéből) arra következtetünk, hogy az eredeti alaprajzzal ellentétben a női és a férjiszobát lakói az évek során (vagy már a beköltözéstől fogva) megcserélték, ezért szerepeltettük így tanulmányunkban a szobák sorrendjét és funkcióját.

nyolfal) jelentette. A gardrób bútorai közül két régi ruhásszekrény, néhány virágos vászonnal bevont szék és egy sárga asztal tűnik biztosnak.

A női „felségterületet” az előszoba kötötte össze a férj hálósobájával, melyből külön öltözőszoba (toalett) nyílt, ehhez kapcsolódott a már említett férficseléd szobája, mely kiegészült a gardróbbal. Az itt felsorolt helyiségek berendezését jelenlegi ismereteink alapján nem különíthetjük el, csupán az öltözőszobáról és a gardróbról tudunk mondani kicsit többet. Az öltözőben állhatott a fehér kétajtós ruhásszekrény, az ugyancsak fehér kanapé és pipereasztal (tükörrel), illetve egy fehér fedeles láda és néhány szék. Feltehetően ennek a szobának a falán lógott Lónyay példaképének, Széchenyinek a portréja is. A gardróbot pedig egy álló ruhafogas és három vagy négy ruhásszekrény töltötte meg.

A vörös márvány lépcsőn lefelé haladva a földszintre érünk, ahol az alaprajz szerint három szobát, három előszobát, egy cselédszobát és angolvécét találunk. A hagyatéki leltár ezen a szinten azonban nem nyújt már elég támpontot a bútorok elhelyezéséhez. Egyrészt a különböző színű garnitúrák (sárga, meggy szín) itt már összekeverednek egymással, másrészt a feltehetően vendégszobaként használt helyiségek (valamint a cselédszoba) berendezése nem volt egyénre szabott, szemben a felsőbb emeletkével, így az elkülönítésük is megoldhatatlan. Csupán egy nagyobb ebédlő (és egyben nappali) berendezésének a körvonalai látszanak kibontakozni. A második emeleten lévő fehér tónusú étkezővel szemben ezen a helyen barnás árnyalatú bútorzatot találunk. Körben a falak mentén kétajtós (fekete) és háromajtós (diófaszín) állványos edényszekrény állt. A szoba közepére ovális diófaasztalt helyeztek néhány nádfonatú székkal. Feltehetően az egyik sarokban félkör kanapé, négy drapp virágmintás szék és egy feketére festett asztal állhatott, és e szerint a helyiség nappaliként is funkcionált. A világítást a mennyezetre rögzített háromágú légszeszlámpával oldották meg, az időt pedig egy állószekrényes óra mutatta.

Itt érdemes megemlítenünk, hogy a hagyatéki leltár a bútorokon és lakberendezési kellékeken kívül más értéktárgyakat is felsorolt: részben az özvegy nemesfém és drágakő ékszereit (pl. hajtűk, karperecek, fülbevalók), részben egy teljes ezüst étkészletet.<sup>38</sup> A 24 személyes ezüst étkészlet súlya meghaladta a 31 kilót (!). A Lónyay-címerrel ellátott készlet 48 tányért, több nagy gyümölcsös- és halastálat, mártáscsészéket, cukor- és sőtartókat, serleget (stb.) és megfelelő számú evőeszközt tartalmazott. A garnitúrával azonban valószínűleg csak kiemelkedő alkalmakkor terítettek, a készletet külön tokban és címeres ládában tárolták és 1889-ben – a feleség hagyatékának összeállításakor – a Magyar Földhitelintézet hivatali helyiségében őrizték.

A földszintről lépcső vezet lefelé a borospincébe, a folyosókon keresztül pedig az előkertbe és a hátsókertbe lehet kijutni. A kertben a villa egyik ékessége, egy

38 A feleség hagyatéki leltárában szerepel még egy arany emlékérem, továbbá egy 31 darabból álló régi rézpénz- és egy 37 darabos ezüstpénzgyűjtemény, ezek gyaníthatóan korábban Lónyay Menyhért tulajdonát képezték. Nem szerepel viszont a leltárban számos tárgy, ezek közül talán a legfeltehetőbb a könyvek hiánya, holott a család, saját bevallása szerint, ebben az időszakban 7000 kötettel rendelkezett ingatlanaiban (4000 zömmel szépirodalmi és államtudományi munka); erről: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. II. Szerk. György Aladár. Bp. 1886. (Hivatalos Statisztikai Közlemények) 494–495. A hagyatéki összeírások gyakori vonása a könyvek kihagyása.

üvegház volt látható, mely rendszeresen friss virágokkal látta el a villa termeit. Az üvegházat minden bizonnyal kazánal fűtötték és a meleget a föld alatt húzódó csöveken vezették a virágokhoz. A kazán egy egyszintes épület pincéjében állhatott. A ház a telken, a villától távolabb épült fel szintén 1870–1871 táján. Funkcióját tekintve az épület a villa kiszolgálását látta el: pincéjében jégvermet és fáskamrát találunk, a földszinten két konyhát és kamrát alakítottak ki, az emeleten pedig öt cseléd-szoba és egy WC volt.

A valósághoz azonban hozzátartozik, hogy az alatt az alig két évtized alatt, amíg Lónyay Menyhért és felesége tulajdonában volt a villa, mindketten elég temérdek időt töltöttek a fővárostól távol. Különösen Lónyay utazott sokat birtokai ügyeinek intézése érdekében (leveleinek címzéséből jól látható, hogy leggyakrabban erdélyi és Pest megyei birtokain tartózkodott), így kérdéses: mennyire tekintette a budai villát tényleges otthonának. Nekrológja nem alaptalanul így búcsúztatta az ország volt miniszterelnökét: „Neki voltak uradalmain kastélyai, neki voltak a fővárosban palotái, de neki otthona sohasem volt. Többet aludt vasúton, mint ágyban.”<sup>39</sup>

## Összegzés

Lónyay Menyhért és felesége hagyatékának az áttekintését néhány összefoglaló megállapítással zárom.

1. A Lónyay Menyhértszel szembeni korabeli anyagi természetű vádak igazak is, meg nem is. Ha csupán a Lónyay-vagyon gyarapodásának az évszámait tekintjük, akkor valóban gyors vagyonszerzés tanúi lehetünk, hiszen a már meglévő ősi birtokok zömmel 1869 és 1872 között egészültek ki jelentős mértékben (az ősi kb. 15 ezer holdról az 1880-as évekre közel 40 ezer holdra). A gyarapodáshoz a megfelelő anyagi feltételeket azonban – jelen ismereteink szerint – alapvetően felesége vagyona (és nem valami más pénzügyi forrás vagy kétes pénzügylet) teremtette meg (ami viszont a kortársak előtt nem volt ismert). A nemesi eredetű Lónyay-vagyon tehát elválaszthatatlanná vált a polgári Kappel-vagyontól.

2. A rohamos gyarapodást sietős eladósodás követte. Láthatólag Lónyayt és családját is erősen megrázta az 1873-as gazdasági válság és az azt követően elhúzódó depresszió. A tulajdoni lapok szerint a hitelek felvétele (az összegek nagyságát tekintve is) 1873 novemberétől sűrűsödtek meg különösen, melyek kifizetetlen részletei a kamatokkal együtt 1885-re végül elérték az 1,72 milliós összeget. Feltehetően Lónyay 1873 utáni gyors eladósodásában keresendő annak az ellentmondásnak a feloldása is, amely a hagyatéki hiány és a Lónyay többször idézett gazdasági intelmeiben olvasható útmutatás elvei között feszül. A feljegyzés ugyanis nem sokkal a krach bekövetkezése előtt, 1873. április elején készült. Fontos megjegyeznünk, hogy Lónyay nagyfokú eladósodása, összecszerúságát tekintve ez valószínűleg kirívó, a tényt nézve viszont egyáltalán nem egyedi jelenség, hiszen az arisztokrácia gazdasági helyze-

<sup>39</sup> Pesti Napló 1884. nov. 4. reggeli kiadás.

tének a romlása az 1880-as évekre már általánosnak mondható (lásd korábban a Csákyakat, Perényit).<sup>40</sup>

3. Lónyay hagyatékának összetétele 1885-ben a hagyományos, nemesi-arisztokrata életmódból fakadó szerkezeti jellemzőket mutatja, hiszen vagyont döntően földbirtokai és a hozzájuk kapcsolódó hagyatéki tételek (termény, jószág, járadékok) alkotják, melyek együtt az aktív hagyaték közel 92%-át teszik ki. Ennek ellenére Lónyay példája több okból sem tekinthető tipikusnak. Egyrészt – és ez a legfontosabb – egy módos nemesi és egy tetemes polgári vagyon összekapcsolódása s hatékony kölcsönhatása szabta meg a vagyonszerkezetet. Másrészt pedig Lónyay felfogása, gondolkodásmódja sem tekinthető az arisztokrácia tagjaira általánosan jellemző vonásnak. Lónyayban, politikusként és magánemberként úgyszintén, mindig megvolt a fogékonyság a különböző (pénzügyi, ipari) vállalkozások iránt, jegyzeteiben számos helyen találkozhatunk elméleti gazdasági okfejtésekkel és vállalkozásait érintő gyakorlati számításokkal egyaránt. Azon kevés magyar arisztokrata közé tartozott, akik megpróbálták kihasználni a kínálkozó lehetőségeket és a családi vagyont ipari vállalkozás beindítására is felhasználták.

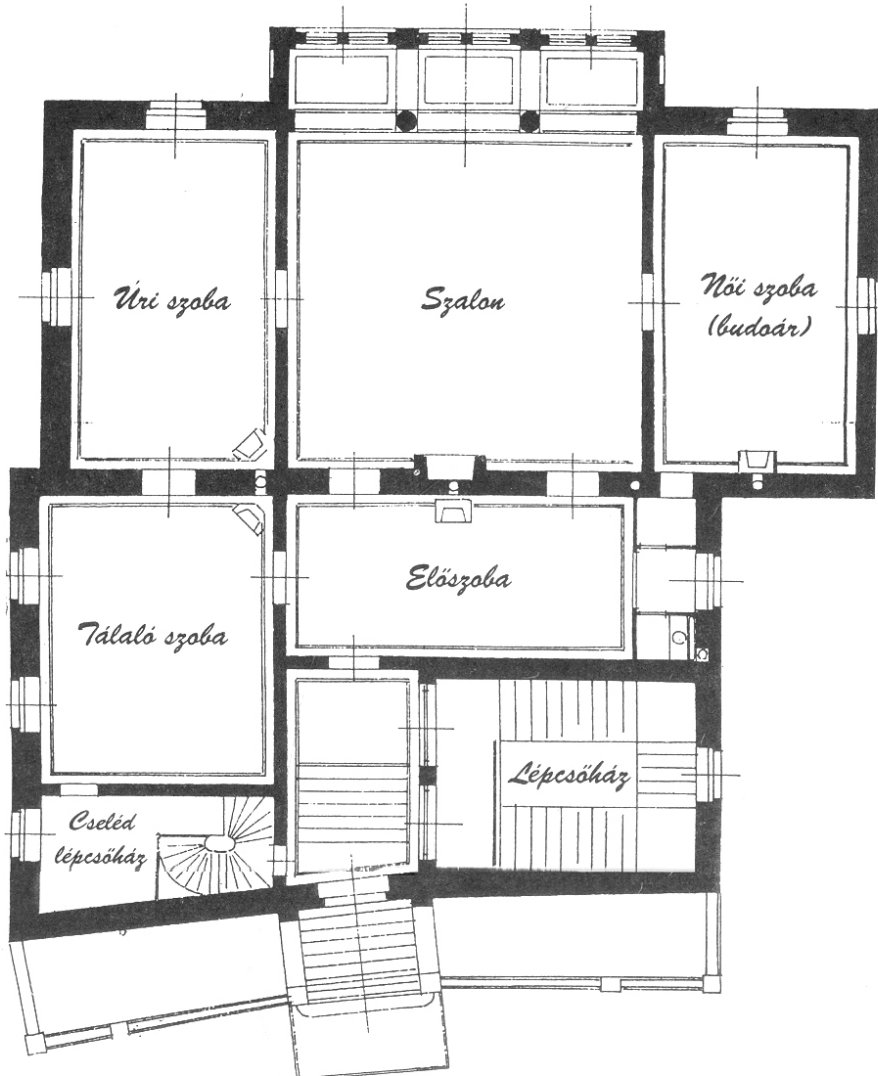
4. Továbbá a család életmódját, viselkedését is egyedinek gondoljuk. Egyrészt Lónyay gyors politikai emelkedése egészen a csúcsig, majd hirtelen bukása (mindez alig tíz év alatt) és az azt követő politikai csatározások Lónyay jellemére és a család magatartására egyaránt közvetlen hatást gyakoroltak. Másrészt a családon belül a polgári mentalitás és a református nemesi magatartás összefonódott, ezt azonban az 1871-es főnemesítés tovább módosította (egyénytette). Lónyay így hirtelenjében nemcsak politikai tisztségei, de saját jogán is az ország elitjéhez sorolhatta magát. A beilleszkedés viszont sohasem valamilyen gyors folyamat. A hagyományos arisztokrata családok igazán sohasem fogadták köreikbe a Lónyayakat (különösen nem a miniszterelnök bukása után), de nem lehetett könnyű – és talán nem is sikerült – magának Lónyaynak és feleségének sem elfogadni a megváltozott magatartási, életmódbeli elvárásokat. A fényűző budai villa ugyan felépült, de tulajdonosai jobban szerettek vidéken tartózkodni: Lónyay jó gazda módjára járta birtokait, felügyelte bányáit, felesége pedig gyakran pihent külföldön vagy tartott férjével Szentlőrincen, Farkadinra. A gyarapítási ösztön pedig fokozott takarékoskodási vágygal párosult náluk (érdekes azonban, hogy Béla fiuk már nem örökölte ezt a magatartást).<sup>41</sup>

5. Jellemző vonás végül a Lónyay családon belül megfigyelhető nagyfokú anyagi szolidaritás (bár a tényt tekintve ez nyilván nem volt egyedi jelenség). Különösen Lónyay Menyhért vállalt a hitelezésben meghatározó szerepet (mint a legvagyonosabb és mint a család feje egyaránt), bár láttuk, ő is rászorult rokonai segítségére. A családtagoknak nyújtott kölcsönök visszafizetése gyakran elhúzódott és a legtrikább

40 Az 1873-as gazdasági válságról bővebben: *Kövér György*: 1873. Egy krach anatómiája. Bp. 1986. (Az én világom); az arisztokrácia vagyoni hanyatlására *Vörös Károly* is rámutat a főrendiház összetételének vizsgálatakor: *Vörös Károly*: A főrendiház 1885. évi reformja. (Egy kutatás tervei és első eredményei). In: Rendi társadalom–Polgári társadalom. 1. Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok. Szerk. Á. Varga László. Salgótarján, 1987. 397–405.

41 Lónyay takarékoskodásáról ld. saját, korábban idézett mondatait 1873 áprilisában, valamint *Máriássy B.*: i. m. XII. 245–246.

esetben járt haszonnal. A racionális megfontolások azonban ilyen esetben nem működhettek, Lónyay a legkilátástalanabb és a nagy anyagi áldozatokkal járó terheket is vállalta a család anyagi egyensúlyának a megőrzése érdekében: „A nagy ragaszkodás övéihez és rokonaihoz, kik iránt állandóan szíves volt, a nagy baráti és megyei érzés, s kitüntetése azoknak, akik hozzá vér- és szülőföld szerint közel álltak: mindezek régi patriárkális vonások, melyek Lónyayban uralkodók voltak, s melyekből kivetközni soha nem tudott.”<sup>42</sup>



42 Pesti Napló 1884. nov. 4. reggeli kiadás; Oláh Gy. munkájában Lónyay balsorsának egyik okát a Lónyay-rokonok rossz anyagi helyzetében és a gondok rendezése érdekében tett túlzott erőfeszítéseiben jelölte meg. Oláh Gy.: i. m. 107–108., 112.



ANDRÁS CIEGER  
ON THE TRAIL OF THE LÓNYAY–KAPPEL FORTUNE

The financial position and living conditions of a 'new-aristocratic' family in the second half of the nineteenth century Menyhért Lónyay, one of the drafters of the Austro–Hungarian Compromise of 1867, was a definitive figure in Hungarian political life. Through his work he contributed much to the theoretical establishment and practical functioning of the new political order: he became the first finance minister of the period of dualism and then the joint finance minister of the whole Monarchy. Finally – after he had received the title of count – he was appointed by the Emperor as Prime Minister of Hungary. In addition, Lónyay was also the founder and chairman of numerous national economic and business institutions. Furthermore from 1861 he was a regular member of the Hungarian Academy of Sciences, and from 1871 until his death he served as president of this body. He also held the office of general superintendent of the Reformed (Calvinist) Church in the Danube region.

Contemporaries were sharply divided when it came to forming an opinion on Menyhért Lónyay's political activity and financial policy. Although Lónyay did receive some words of appreciation and objective criticism, he was also the target of numerous attacks. His critics accused him of being greedy and of trying to increase his wealth, thereby casting doubt on his moral conduct. Such attacks did much to damage his reputation even within the governing party, and therefore in late 1872 he submitted his resignation. Rumors concerning the dubious nature of his business transactions in real estate, railway construction, and stocks continued to place him on the defensive in subsequent years. Menyhért Lónyay became in the eyes of many the prototype of a politician who is driven by interest and manages to use his own political status for private gain.

My analysis seeks to promote a better understanding of Lónyay's financial position. The point of departure of my study was the documentary material that may be found among the documents of the Superintending Authority for Minors in the Budapest archives – material that came into existence at the time of the probate settlements of Menyhért Lónyay and other family members. Study of the documents reveals the financial position of an aristocratic family in the 1880s; and one may also form an impression of the business ambitions and ideas of Menyhért Lónyay and the extent to which he was successful in managing his financial affairs. We may also find out how much wealth he left to his relatives and thus, finally, the real extent of his 'legendary' fortune.

The other main actor in my article is Lónyay's wife, Emlia Kappel, who was born into a Lutheran middle class family. Emlia's father, Frigyes Kappel, had been one of the leading corn merchants of the Reform period; he had also been active in the insurance business and in the foundation of banks, etc. On his death, his great wealth was inherited by his daughter. Family correspondence left to posterity bears witness to the great substance and emotional wealth of the relationship between Menyhért Lónyay and his wife. This also applied to the management of the family's wealth. Menyhért Lónyay always made attempts to receive counsel from his wife when purchasing property or commencing a business project – activities for which he naturally often required the financial resources of his wife.

In the second part of my study, I examine the material environment surrounding the family and life in the home. The items that can be mentioned in this category (e.g. jewellery, furniture, residential property) together represent just a small fraction of the total inheritance. Nevertheless, these objects and buildings may well have been of great importance to the family, for they expressed to the outside world the family's status in society. They also represented the family's financial position and reflected its sense of

taste. Meanwhile, in everyday life, it was among these objects and between these walls that members of the family lived.

The main conclusions of my analysis are the following:

1. The accusations of a financial nature made against Menyhért Lónyay are both true and untrue. If we take just the number of years in which the increase in the Lónyay fortune took place, then we do indeed become witnesses to a process in the course of which wealth was rapidly acquired, for the most significant increase in land ownership took place between 1869 and 1872 (rising from 15 000 'hold' to about 40,000 'hold' in the 1880s). However, the financial resources which were the basis of this increase in land ownership – according to what we know at present – were provided for in the main from the wealth of his wife (rather than from some other financial source or dubious financial transaction). Thus the ancient Lónyay family fortune became inseparable from the acquired Kappel family wealth.

2. The rapid increase in wealth was soon followed by increasing indebtedness. Lónyay and his family were severely hit by the economic crisis of 1873 and by the ensuing depression. The number of loans taken out increased especially after November 1873. By 1885 outstanding loans and interest amounted to a sum of 1.72 million. We should note, however, that Lónyay's falling into debt was hardly exceptional, for by the 1880s the deterioration in the financial position of the Hungarian aristocracy had become a general phenomenon.

3. The composition of the Lónyay legacy in 1885 demonstrates the structural characteristics arising out of the noble-aristocratic way of life; the inheritance was made up in large part of landed properties and other related items (grain, stock, rent) which together amounted to almost 92% of the active inheritance. Nonetheless, for a number of reasons the inheritance cannot be regarded as typical. On the one hand, this wealth structure had been formed by the combination and the active mutual effect of two different types of wealth – noble and middle-class. Furthermore, Lónyay's way of thinking cannot be considered as characteristic of the members of the aristocracy. Lónyay was always attracted by business undertakings – both as a politician and as a private individual. He can be counted among the few Hungarian aristocrats who attempted to use the opportunities available and any family wealth in order to establish industry.

4. But we also find that the lifestyle and behavior of the family was unique. On the one hand, Lónyay's rapid ascent to the summit of political power and his sudden fall (all within a period of ten years) – as well as the ensuing political skirmishes – left their mark on Lónyay and influenced to a great degree the behavior of the family. Moreover within the family there was a merging of middle class attitudes and Calvinist noble behavior – a combination that became even more unique in character with the raising of the family to the higher nobility in 1871. Lónyay was suddenly able to consider himself a member of the country's elite not only on the basis of political office but also owing to his status in society. However, such adaptation always takes time. The traditional aristocratic families never really accepted the Lónyay family into their ranks (especially after Menyhért Lónyay lost the premiership). In addition, neither Lónyay nor his wife was ever able to accept that they should conform to the changed expectations concerning their way of life and their behavior. A spectacular villa was indeed built in Buda, but its owners preferred to spend their time in the country. Their instinct for acquiring wealth was coupled with a strong desire to save money.

5. Finally another Lónyay characteristic was the high degree of financial solidarity within the family. The role of creditor was played in the main by Menyhért Lónyay himself, but he himself sought the assistance of his relatives on a number of occasions as well. The repayment of loans given to family members was often delayed; and such undertakings were rarely profitable. Nevertheless, in order to secure the family's financial equilibrium Lónyay was willing to bring great sacrifices.